

Seks av UiBs nye doktorer i 2012. fra venstre Maja Janmyr (Det juridiske fakultet), Lise Øen (Det psykologiske fakultet), Håkon Haugland (Det historisk-filosofiske fakultet) Veronika Solteszova (Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet), Hanne R. Hagland (Det medisinske fakultet) og Bjørn Olav Johansen (Det samfunnsvitenskapelige fakultet). Foto: Eivind Senneset.

Kapittel 2

Vitenskapsteori og doktorgrader – Minerva mot Mammon?

Åsmund Borgen Gjerde

Dette kapitlet drøfter historien om undervisning i vitenskapsteori for doktorgradskandidater ved UiB. Det spør hvordan denne undervisningen har blitt legitimert, og hva kandidatene har lært. Første delkapittel tar for seg innføringen av slik undervisning og opprettelsen av Senter for vitenskapsteori. De neste tre delkapitlene undersøker hva kandidater fra de tre allmenfakultetene har lært om vitenskapsteori. Også fra selve undervisningen kan det utledes noe om dens legitimitet, slik at dette spørsmålet løper gjennom hele kapitlet. Et hovedfunn er at vitenskapsteori har blitt legitimert som en motvekt mot det presset som krav om effektivisering og samfunnsnytte har skapt mot universitetet.

I 40 år har undervisning i vitenskapsteori spilt en viktig rolle i forskerutdanningen ved UiB, det eneste norske universitet med et senter for vitenskapsteori, og vitenskapsteori har hatt en større plass i forskerutdanningen her enn ved andre universiteter. I dette kapitlet undersøkes historien om undervisningen i vitenskapsteori for doktorgradskandidater ved UiB. Det spørres hvordan undervisningen har vært legitimert, og hva kandidatene har lært om vitenskapsteori. Kapitlet begynner med å spørre hvorfor og hvordan vitenskapsteori ble innført som en viktig del av undervisningskomponenten for doktorgradskandidater. Deretter presenteres noen trekk av hva kandidatene har lært om vitenskapsteori ved tre fakulteter: Det matematisk-naturvitenskapelige (MN-fakultetet), Det samfunnsvitenskapelige (SV-fakultetet) og Det humanistiske (HF-fakultetet). Mens undervisningen ved MN-fakultetet i stor grad har vært basert på forelesninger, har den ved SV- og HF-fakultetene vært sentrert rundt skrivingen av et vitenskapsteoretisk essay, i senere tid gjerne omtalt som vitenskapsteoretisk innlegg. En del av disse essayene er bevart og utgjør det viktigste kildematerialet for delene om HF- og SV-fakultetene. Jeg har hatt tilgang til de fleste essayene fra språkvitenskap og fra Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap fra 1980- og -90-tallet, samt en rekke innlegg fra HF-fakultetet etter 2003, men ingen eksamensbesvarelser eller innlegg fra MN-fakultetet. Denne skjevheten i kildetilgang preger naturlig nok fremstillingen. Av den store mengden essay fra HF-fakultetet som er tilgjengelig for perioden etter 2003, har jeg valgt å fokusere på vitenskapsteoretiske essay fra kandidater i fagene religionsvitenskap og kulturvitenskap.

Hvorfor vitenskapsteori?

To utviklingstrekk synes å ha vært særlig sentrale for innføringen av undervisning i vitenskapsteori for doktorgradskandidater: fremveksten av et nasjonalt vitenskapsteoretisk miljø, med støtte fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF), fra tidlig på 1970-tallet og innføringen av nye doktorgrader og ny forskerutdanning rundt 1980. Til det siste først:

Etter en prosess som hadde pågått siden 1960-tallet, og der realistene, spesielt i Oslo, spilte hovedrollen, ble det innført nye doktorgrader for HF- og SV-fakultetene og Det psykologiske fakultet i 1983. MN-fakultetet fikk ny doktorgrad i 1978, og Det juridiske fakultet fulgte etter i 1985. Nå skulle doktorgradsarbeidet ikke lenger bare omfatte en avhandling. Med de nye doktorgradene ble det også innført en organisert forskerutdanning med undervisningskomponent.¹ Hva skulle undervisningskomponenten fylles med?

Positivismestriden i 1960-årene var både en strid om vitenskapens forhold til politikken og om hva vitenskapen selv skulle være. Angående det siste spørsmålet kunne nok de fleste, i alle fall humanister og samfunnsvitere, snart enes om svaret «i alle fall ikke positivistisk», men ikke om mer spesifikke svar. Dette ga opphav til en økende interesse for vitenskapsteori i flere fagmiljø. I 1974 fikk professor i filosofi ved UiB, Knut Erik Tranøy (1918–2012), i oppdrag av NAVFs humanistiske råd å utrede vitenskapsteoriens stilling i Norge. Året etter arrangerte NAVF en stor konferanse på Jeløya, der 50 deltakere diskuterte Tranøys utredning og andre innspill om vitenskapsteori. I 1976 opprettet NAVF et Vitenskapsteoretisk utvalg. Da det ble ledig et professorat i musikk ved UiB, overbeviste Tranøy fakultetsrådet ved HF til å foreslå at det ble omdefinert til et professorat i vitenskapsfilosofi. I 1979 ble Gunnar Skirbekk (1937–) utnevnt til dette professoratet.² Ved et rundskriv til kolleger ved andre fakulteter tok Knut Venneslan (1938–) og Skirbekk i 1980, på vegne av Filosofisk institutt, initiativ til opprettelse av et vitenskapsteoretisk forum ved UiB.³ Da dette ble opprettet i 1981, ble Skirbekk leder. Lignende fora ble opprettet rundt samme tid ved de andre norske universitetene og ble støttet av NAVF i forlengelse av det vitenskapsteoretiske arbeidet rådet hadde bidratt til å sette i gang med Jeløya-konferansen i 1975.⁴

Dekan Orm Øverland (1935–2021) og andre ved HF-fakultetet

1 Forland 1996: 485–490.

2 Senter for vitenskapsteori, History of the Centre, <https://www.uib.no/en/svt/21651/history-centre> (lest 7.10.2020).

3 Knut Venneslan & Gunnar Skirbekk, «Invitasjon til å vere med å opprette eit vitenskapsteoretisk forum ved Universitetet i Bergen», desember 1980, Avdeling for spesialsamlinger ved Universitetsbiblioteket i Bergen, (ASS), Arkiv: SVT (SVTA), A2.

4 Gunnar Skirbekk, internt notat ved SVT: «Historisk tilbakeblikk på definisjonar og institusjonar for «vitskapsteori» (1975–2005)», ASS, SVTA, A2.

ble – allerede før de nye doktorgradene var innført – pådrivere for å gjøre vitenskapsteori til en viktig del av utdanningskomponenten. Fakultetet nedsatte et vitenskapsteoretisk utvalg som i 1982 kom med en innstilling om vitenskapsteoriens rolle i de nye doktorgradene. Utvalgets innstilling tok opp hvilken rolle vitenskapsteorien skulle spille i den organiserte forskerutdanningen ved fakultetet. Innstillingen begynte med å begrunne hvorfor det var nødvendig med en satsing på vitenskapsteori. Den viste da til at «[f]lere av fagene er inne i en legitimeringskrise som universitetsfag», og at «tilførselen av nye ressurser er stanset opp». Dermed var behovet for «faglig fornyelse» større enn noensinne, samtidig som en slik fornyelse ikke kunne få drahjelp av tilførsel av ytterligere ressurser. Uten at dette ble uttalt helt eksplisitt, synes budskapet å være at en satsing på vitenskapsteori var et svar på en slik krise. En slik satsing kunne gi faglig fornyelse uten tilførsel av ressurser. Litt satt på spissen kan det sies at begrunnelsen for en satsing på vitenskapsteori – slik den fremstår i innstillingen fra utvalget – var at satsingen representerte en effektivisering, en rasjonalisering: et bedre produkt til samme pris, ved en forbedring av produksjonsprosessen.⁵ Dette er ikke ment å antyde at fagmiljøet hadde et slikt instrumentalistisk syn på vitenskapsteori. Det kan imidlertid se ut til at utvalget gikk nokså langt i å tilpasse sin begrunnelse for satsing på vitenskapsteori til det tidlige 1980-tallets nyliberale tidsånd.

Opplæringen i vitenskapsteori, foreslo HF-fakultetets vitenskapsteoretiske utvalg, burde skje gjennom seminarer, lesning av et pensum og skriving av et vitenskapsteoretisk essay. Essayet skulle danne grunnlaget for evalueringen av kandidatene. Essayets tema skulle være selvalgt og

[...] representere en mer generell vitenskapsteoretisk problematikk. Denne problematikken har dels sin bakgrunn i de emneområdene som er gjennomgått i fellesseminaret, dels motivert ut fra forskerkandidatens forskning og fagområde.

⁵ To utkast til innstillingen ligger i Skirbekks arkiv (GSA), i AAS perm A18. Det er uklart om noen av dem er identiske med den innstillingen som til sist ble sendt. De to utkastene er svært like, og sitatene i fremstillingen her er fra det av utkastene i Skirbekks arkiv som har færrest overstrykninger og håndskrevne kommentarer. Se side 1 i innstillingen for dette resonnementet.

Seminaroppgaven skal imidlertid ikke være en direkte videreføring av avhandlingens spesiallemne. Den skal belyse ett eller flere emner fra fellesseminaret ved å «anvende» dem på eller motivere dem ut fra særområdet.⁶

Godkjent vitenskapsteoretisk essay skulle være en forutsetning for å kunne levere avhandling for bedømming. Essayet skulle evalueres av kandidatens veileder og to medlemmer av det vitenskapsteoretiske utvalget. Forslaget ble vedtatt av HF-fakultetet og deretter kopiert av SV-fakultetet.⁷ Det var opp til fakultetene selv å avgjøre innholdet i undervisningskomponenten, og foreløpig ser det ut til at det bare var HF- og SV-fakultetene som prioriterte vitenskapsteori.⁸

I tiden etter innføring av vitenskapsteoretisk undervisning for de nye doktorgradene oppsto en tanke i det framvoksende vitenskapsteoretiske miljøet: Hva med en utvidelse? Et senter? I 1985 og 1986 utformet Skirbekk, sammen med fakultetsrepresentantene til Vitenskapsteoretisk forum, en serie notater med forslag om opprettelse av et senter for vitenskapsteori.⁹ Notatene ga en rekke argumenter for hvorfor det var viktig å opprette et slikt senter. Et viktig universitetsinternt argument var hensynet til undervisning i vitenskapsteori: For å opprettholde den vitenskapsteoretiske undervisningen over tid var det nødvendig også å legge til rette for vitenskapsteoretisk forskning. Hvis ikke ville underviserne over tid «tørke inn».¹⁰

Men hvorfor var vitenskapsteoretisk undervisning og forskning så viktig at UiB skulle opprette et eget senter til det? Dels viste initiativtagerne til Jeløya-konferansen og NAVFs påfølgende satsing på vitenskapsteori, for å understreke senterets viktighet. Dette pekte i samme retning som rektor Jan Fridthjof Bernt ti år

6 Innstilling om vitenskapsteori ved HF-fakultetet: 9.

7 Skirbekk, internt notat ved SVT: «Historisk tilbakeblikk på definisjonar og institusjonar for 'vitenskapsteori' (1975–2005)», SVTA, A2.

8 SVT, *Center for the Study of the Sciences and the Humanities*, UiB 1996, brosjyre i SVTA, A12: 10.

9 «Senter for vitskapsteori ved Universitetet i Bergen – idénotat», fra G. Skirbekk, Hans Ebbing og samtlige fakultetsrepresentanter ved Vitenskapsteoretisk forum til universitetsdirektøren, 27. mars 1985. SVTA, A1

10 G. Skirbekk, «Utkast til skriv om interfakultært senter for vitskapsteori», SVTA, A1, s. 2–3; «Plan om senter i vitskapsteori med utkast til reglement», fra Skirbekk mfl. til universitetsdirektøren, 7.6.1986, SVTA, A1, 2–3.

senere gjorde da han presenterte Senter for vitenskapsteori som en etterdønning av positivismestriden.¹¹ Positivismestriden gjorde vitenskapenes grunnlag til noe som var langt fra selvsagt, og som det i høyeste grad var relevant å teoretisere omkring. Men dette er ikke en tilstrekkelig forklaring på opprettelsen av SVT. Positivismestriden hadde rast på 1960- og -70-tallet. På 1980-tallet var den i ferd med å erstattes av en ny fundamental debatt som blant annet dreide seg om vitenskapenes grunnlag: debatten om post-strukturalisme, dekonstruksjon og postmodernisme. Den tas opp nedenfor. Foreløpig skal det bare konstateres at denne debatten overhodet ikke ble nevnt av initiativtakerne til SVT i henvendelser til universitetets ledelse.

Det som derimot var spesifikt for 1980-tallet, var den økende vekten på universitetets samfunnsnytte og det økende innslaget av eksterntfinansiert, nytteorientert eller kommersielt orientert forskning. Denne tendensen hadde imidlertid begynt tidligere, og på midten av 1980-tallet sto oppdragsfinansiering for mer infrastrukturmidler enn NAVF gjorde, og flere stillinger var finansiert av eksterne midler. På samme tid opprettet Universitetet i Bergen forskningsstiftelsen Unifob, og Høyteknologisentret ble påbegynt.¹² Med andre ord: På samme tid som vitenskapsteoretikerne arbeidet for å opprette et senter for vitenskapsteori, sto UiB midt i en prosess med store endringer som ville tilpasse universitetet til næringslivets behov. Dette brukte vitenskapsteoretikerne for alt det var verdt. Plandokumentet de sendte til UiB-ledelsen, begynte slik:

Det er ved våre universitet ein klar trend i retning av det anvendte og nyttige. Som tilpassing til dagens samfunnet [sic] er dette forståeleg og forsvarleg. Men universitetet vil komme i ubalanse om det ikkje samtidig blir satsa tilsvarende på grunnforskning.¹³

11 Bernt, Tranøy & Skirbekk (1997), «Senter for vitenskapsteori: 10-års Markering», brosjyre i SVTA, A11: 1.

12 Se kapittel 10 i dette bindet og kapittel 11 i bind 1. Se også Forland 1996: 491–499.

13 Skirbekk, «Utkast til skriv om interfakultært senter for vitenskapsteori», SVTA, A1, s. 2–3; «Plan om senter i vitenskapsteori med utkast til reglement», fra Skirbekk og fakultetsrepresentantene til universitetsdirektøren, 7.6.1986, SVTA, A1: 1.

For å bevare balansen i en tid da mange var bekymret for tilpasningen til marked og nytte, skulle universitetet altså øke satsingen på den mest grunnleggende grunnforskningen. Senter for vitenskapsteori (SVT) kunne dermed tilby en mulighet for universitetet til å tjene både Mammon og Minerva.

SVT ble en realitet i 1987 med stillingsressurser fra Filosofisk institutt og sterk støtte fra prorektor Ole Didrik Lærum, medisinsprofessor og universitetets rektor fra 1990.¹⁴ Fra første stund ble det lagt vekt på det som ble omtalt som «dobbelkompetanse» i tilsetninger ved SVT: De faglig ansatte burde ha utdanning både i filosofi og et annet fag. Etter hvert ble det utpekt egne ansvarlige for gjennomføringen av den vitenskapsteoretiske undervisningen ved hvert fakultet. Den ansvarlige skulle da, i tillegg til filosofisk utdanning, ha utdanning i ett av det aktuelle fakultets fag.¹⁵ Enkelte av de ansvarlige skulle bli ansatt ved SVT, andre i stillinger delt mellom SVT og det aktuelle fakultetet, og noen kun ved fakultetene.

Vekten på dobbelkompetanse hang til dels sammen med hvordan Skirbekk og kretsen rundt ham definerte vitenskapsteori. Allerede i innstillingen om vitenskapsteori ved HF-fakultetet i 1982 ble begrepet definert til å omfatte all «forskning om forskning». Selv om dette tilsynelatende bandt vitenskapsteorien sammen og definerte den som et fagfelt for seg selv, understreket utvalget at vitenskapsteori nettopp ikke kunne skille seg ut, isolere seg til et eget område, men måtte bevare en nær kontakt med hvert av fagene. Selv om vitenskapsteori omfattet all forskning om forskning, måtte også hvert fag tilnærme seg sin vitenskapsteori på fagspesifikke måter.¹⁶

Den brede definisjonen av vitenskapsteori kan kanskje til dels forstås som en utstrakt hånd til andre fagmiljøer, som kan ha vært misfornøyde med hvor stor innflytelse en krets rundt Skirbekk skulle få over undervisningen i vitenskapsteori. Opprettelsen av SVT og vitenskapsteoriundervisningen var på ingen måte isolerte hendelser – rene resultater av at en liten gruppe kløktige bergenske vitenskapsteoretikere visste å selge sitt fagfelt som svar

14 Skirbekk, *Notes in retrospect for my Chinese friends*, 2013, stensil i GSA, AAS: 53.

15 Sst.: 50.

16 Innstilling om vitenskapsteori ved HF: 4.

på tidens utfordringer for universitetet. En essensiell bestanddel av vitenskapsteorien er spørsmål om vitenskapenes forhold til sin kontekst, til politikk og samfunn.

På 1980-tallet var det økende interesse for forholdet mellom fag og politikk. Dels manifesterte dette seg i instrumentelle evalueringer av forskning, ved Statistisk sentralbyrå, Norsk utenrikspolitisk institutt og Norsk regnesentral. Dels var det interesse for kritisk refleksjon rundt forholdet. Dette siste manifesterte seg blant annet i NAVFs forskningsprogram «Teknologi og samfunn» fra 1986, i etableringen av Senter for teknologi og samfunn ved Universitetet i Trondheim i 1987, og i etableringen av Senter for teknologi og menneskelige verdier ved UiO i 1988. Hans Skoie vektlegger to forklaringer på den økte interessen for dette feltet på 1980-tallet: for det første, forskersamfunnets vekst; for det andre, at et av myndighetenes svar på den økte arbeidsledigheten var en økning i FoU-bevilgninger (forskning og utvikling) for å stimulere til økonomisk vekst, noe som igjen skapte interesse for å evaluere hvorvidt bevilgningene virket etter hensikten.¹⁷ Sverre Bagge identifiserer 1980-tallets «høyrebølge» som en årsak til at samfunnsvitenskapenes prestisje ble svekket i denne perioden, da troen på markedet ble styrket, og troen på politisk styring, som samfunnsvitenskapene kunne bidra til, ble svekket.¹⁸ En kan tenke seg at en slik utvikling også kan ha bidratt til ny interesse for forholdet mellom vitenskap, teknologi og det øvrige samfunn.

Dette var altså en periode med sterk interesse for forholdet mellom vitenskap og samfunn, og da fagenes grunnlagsproblemer hadde vært debattert i de fleste humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag siden 1960- og 1970-tallets positivismestrid. SVT og undervisningen i vitenskapsteori var altså bare en av mange manifestasjoner av større, sammenløpende trender. Den sammensatte bakgrunnen for innføring i vitenskapsteori skulle få sin parallell i et sammensatt forhold til vitenskapsteorien ved fakultetene.

17 Skoie 1994: 50–51.

18 Bagge 1996: 683.

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Fra 1989 fikk doktorgradskandidatene ved MN-fakultetet undervisning i vitenskapsteori. Ragnar Fjelland fikk ansvaret for å utvikle kurset. Året før han fikk jobben ved SVT, hadde Fjelland publisert et antologi-bidrag som ikke bare kaster mye lys over hva han ville oppnå med undervisningen i vitenskapsteori. Teksten kan også ses som begrunnelse for hvorfor det var viktig med undervisning i vitenskapsteori for doktorgradskandidater.

I bidraget argumenterte Fjelland for at opplæring i vitenskapsteori også var den beste og viktigste opplæringen i pedagogikk for universitetslærere. Han tok utgangspunkt i Hans Skjervheims pedagogiske arbeider, som bidro sterkt til å forme norsk pedagogikk på 1960- og -70-tallet. Sentralt for Skjervheim sto kritikken av det han betegnet som den teknokratiske pedagogikken og vektleggingen av at læring skulle skje i et subjekt-subjekt-forhold, snarere enn et forhold der læreren var subjekt og eleven objekt – mottakeren av kunnskap. Undervisningen skulle være dialogisk, vektlegge overbevisning heller enn overtalelse, og sokratisk dialog var et ideal. Fjelland ga Skjervheims pedagogikk sin tilslutning, men mente samtidig at den var ufullstendig. Det den manglet var drøfting av hva kunnskap er, samt hva kunnskapens karakter betyr for pedagogikken.¹⁹

Fjelland presenterte sin argumentasjon ved å gjennomgå tre ulike teorier om forholdet mellom artikulert og uartikulert kunnskap: Platons idélære; Hubert og Stuart Dreyfus' teori om umuligheten av kunstig intelligens, samt Michael Polanyi om «tacit knowledge». For Platon var den abstrakte kunnskapen, ideene, den eneste sikre og varige kunnskapen, nettopp i kraft av å være uavhengig av den fysiske virkeligheten der ideelle geometriske former sjelden forekommer. Dermed forsto han også intuisjonen, ferdighetene, den uartikulerte kunnskapen som den minst verdifulle kunnskapen.²⁰ Dreyfus & Dreyfus argumenterte for at virkelig ekspertkunnskap er nettopp intuitiv, ikke abstrakt og teoretisk. For dem var dette et argument for at kunstig intel-

19 Fjelland 1988: 134–139, Skjervheim 1965/1996.

20 Sst.: 139–144. Fjelland viser til en rekke av Platons verker.

ligens ikke kan utvikles.²¹ Kunstig intelligens var mindre viktig i Fjellands sammenheng, der det sentrale var at Dreyfus & Dreyfus representerte et syn på kunnskap og læring som var diametralt motsatt av Platons.²²

Fjelland fremstilte Polanyi som nærmest en syntese av motsetningen Platon vs. Dreyfus & Dreyfus. For Polanyi kunne kunnskap på høyeste nivå nettopp ha form av ferdigheter og være uartikulert, men den kunne også være artikulert, og uartikulert kunnskap kunne bli artikulert. Her kom svaret på hvordan vitenskapsteori blir en form for pedagogikk: Vitenskapsteorien dreier seg om å gjøre det uartikulerte artikulert. Når enkelte fremragende forskere er elendige undervisere, kan det – sett fra Fjellands og Polanyis perspektiv – forstås nettopp som at mye av deres viktigste, avanserte kunnskap er uartikulert. For en forsker ville dermed det å forstå mer vitenskapsteori innebære å gjøre mer av sin uartikulerte kunnskap artikulert.²³

Hvordan hjelper så dette forskeren til å bli en bedre underviser? Ifølge et vanlig syn på Platons dialoger hadde Sokrates nettopp rollen som lærer, og han lærte ved å fremkalle den kunnskapen som allerede var til stede hos mange av sine elever. Fjelland foreslo at Sokrates' rolle i dialogene heller bør forstås som elevens rolle, eventuelt vitenskapens rolle, og hans dialogpartnere som lærere. Sokrates stiller dialogpartnerne spørsmål som tvinger dem til å reflektere over hvilke deler av deres kunnskap som er uartikulerte. Sokrates lærer dermed dialogpartnerne å gjøre sin kunnskap artikulert, på samme måte som vitenskapsteori kan gjøre briljante forskeres uartikulerte kunnskap artikulert.²⁴ For Fjelland var altså undervisning i vitenskapsteori ikke bare en liten del av forskerutdanningen, men essensielt for ikke bare å utdanne gode forskere, men like mye gode undervisere.

Fjellands kurs i vitenskapsteori for doktorgradskandidater fikk navnet MNF290 og ga kandidatene tre vekttall. Kurset ble utviklet med tanke på kandidatene ved MN-fakultetet. Det ble likevel ikke obligatorisk, kun anbefalt av fakultetet. Kandidatene

21 Dreyfus & Dreyfus 1986.

22 Fjelland 1988: 144–147.

23 Sst.: 147.

24 Sst.: 147–149.

ved Det odontologiske fakultet fulgte imidlertid også Fjellands kurs, og for dem var det obligatorisk. Vurderingsformen i de første årene var en skriftlig eksamen.²⁵ Etter hvert kunne kandidatene velge mellom skriftlig skole- eller hjemmeeksamen, i begge tilfeller supplert med en muntlig eksamen.²⁶ Som ved HF- og SV-fakultetet ble det lagt vekt på å relatere de vitenskapsteoretiske problemstillingene til tema for kandidatenes avhandling.²⁷ Det første tiåret besto kurset i hovedsak av syv bolker: 1. «Hypoteser og modeller», 2. «Fra observasjoner til teorier», 3. «Ferdigheter og uartikulert kunnskap», 4. «Usikkerhet og bruk av statistikk», 5. «Årsakssammenhenger», 6. «Nytte-kostnad-analyser og beslutninger» samt 7. «Vitenskap: vitebegjær og nytteverdi».²⁸

I første bolk diskuterte Fjelland hvordan ulike typer modeller søkte å korrespondere med ulike forhold ved virkeligheten basert på hva en ønsket å finne ut av. Han brukte en rekke eksempler, deriblant Francis Crick og James Watsons modell av DNA, Isaac Newtons modell for materielle legemers bevegelse, Gregor Mendels modell for arvelighet og modellen for klodens økologiske system som ble utformet av forfatterne av boken *Limits to Growth* i 1972. Som Fjelland tydelig presiserte, er en modell ikke en hypotese, og en hypotese får du først når du hevder at en modell, eller en del av den, er gyldig som beskrivelse av et virkelig fenomen, eller når modellen benyttes til å utlede forutsigelser som kan testes eksperimentelt.

Den vitenskapsteoretikeren som har hevdet trolig det mest kjente og omdiskuterte synet på hypotesers testbarhet er Karl Popper. I *Logik der Forschung / The Logic of Scientific Discovery* (1935/1959) argumenterte han mot to viktige og svært utbredte oppfatninger: induksjonisme, ideen om at observasjoner kan generaliseres til mer allmenngyldige sannheter, og verifikasjonisme, ideen om at observasjoner og data kan bekrefte en hypote-

25 SVT 1996: 4–5. *Center for the Study of the Sciences and the Humanities* (brosjyre) SVTA, A12 SVT.

26 E-post fra Fjelland til forfatteren, 28. april 2021; Senter for vitenskapsteori, *Årsrapport 1998 – Virksomhetsplan 1999*, SVTs arkiv, i AAS, A 10: 7.

27 «Forslag til kurs i vitenskapsteori og etikk i PhD-programmet ved Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet, Revidert forslag», 2003, sendt elektronisk av Ragnar Fjelland til forfatteren.

28 Dette tilsvarer kapitlene i Fjellands bok *Vitenskap mellom sikkerhet og usikkerhet*, som var basert på kurset, med unntak av kapitlene om kvantemekanikk og kaosteorier, som Fjelland spesifiserte at kom i tillegg til materiale fra kurset. Fjelland 1999: 5.

ses gyldighet. Som Popper påpekte, vil ingen observasjon kunne bekrefte en hypotese om at alle svaner er hvite. Derimot vil én eneste observasjon av en svart svane avkrefte denne hypotesen.²⁹ Dette nokså åpenbare argumentet har fått stor betydning som avvisning av verifikasjonismens gyldighet. Poppers svane-argument er blitt stående som et av de mest velkjente argumentene i vitenskapsteoriens historie.

Fjelland var imidlertid svært kritisk til Popper. Ikke fordi han var uenig i hans avvisning av induksjonisme og verifikasjonisme, men fordi han mente Popper utover dette hadde lite å bidra med. Han hadde «et enkelt og unyansert syn på hva det innebærer at en teori er falsifisert».³⁰ Popper avviste at vitenskapelig kunnskap kan være sikker, og hevdet at vitenskapen drives fremover ikke av å etablere sannheter, men av å avkrefte sannheter. Poppers falsifikasjonisme var for enkel for Fjelland, som ville vise sine studenter at vitenskapsteorien kan gradere sikkerhet fra at ingenting er absolutt sikkert, til at heller ikke alt er like usikkert. Etter Poppers tid har et slikt «mellomstandpunkt» i stor grad blitt regelen heller enn unntaket blant vitenskapsteoretikere.³¹ For Fjelland var nok det aller viktigste å vaksinere doktorgradskandidater mot det han betraktet som en overdreven tro i samfunnet ellers på at vitenskapen var i stand til å finne absolutte sannheter.³²

Fjelland la også stor vekt på å vise sine studenter at prosessen med å innhente data via observasjoner på ingen måte er en ukomplisert prosess. Han begynte med å understreke at ikke på noe tidspunkt hadde moderne vitenskap basert seg på full tillit til menneskets rene sanseobservasjoner, noe han illustrerte ved å vise til hvordan Galileo Galileis heliosentriske hypotese hvilte på nettopp å *avvise* det sansene tilsynelatende forteller oss: at jorden ikke beveger seg rundt solen.³³ Derfra gikk Fjelland over til å drøfte det svært omstridte spørsmålet om hvilken rolle teorier spiller i innhenting av vitenskapelige observasjoner. Er observasjoner teoriavhengige? Det hevdet Paul Feyerabend i sin kontroversielle bok *Against Method*. Han hevdet ikke bare at observasjoner i enkelte

29 Popper 2002.

30 Fjelland 1999: 53.

31 Lipton 2007.

32 Fjelland 1997.

33 Fjelland 1999: 15–17, 63–64.

tilfeller var teoriavhengige, noe som ville vært mindre kontroversielt, men at de alltid var det. Som Fjelland forklarer:

Et sted hevder [Feyerabend] at når vi under normale forhold ser et bord og bedømmer det som brunt, så forutsetter vi allerede teorier om at vi kan stole på våre sanser, og at lyset som går fra bordet til øynene våre, ikke forstyrres av det mellomliggende medium.³⁴

Fjelland var ikke enig. Det vil si: Han var enig i at observasjoner som dette bygget på forutsetninger, men ikke at disse forutsetningene fortjente betegnelsen «teori»: «[D]et er mer naturlig å kalle dem *før-teoretiske forutsetninger*.»³⁵ For å underbygge dette standpunktet ga Fjelland detaljerte beskrivelser av den viktige rollen teknologi og uartikulert kunnskap eller ferdigheter kunne spille i prosessen med å frambringe observasjoner. Betydningen av teknologi viste han ved en beskrivelse av Michelson-Morley-eksperimentet på slutten av 1800-tallet, som i ettertid har vært omdiskutert for sin rolle i å motbevise teorien om at lys beveget seg via et allestedsnærværende element kalt *eter*. Fjellands poeng var å vise den enorme mengden forberedelser som skulle til for å nå den teknologiske presisjonen som var nødvendig for å gjøre de relevante observasjonene.³⁶ Deretter drøftet Fjelland betydningen av ferdigheter og uartikulert kunnskap. Her gjentok han ikke poenget fra det nevnte antologibidraget fra 1988, der poenget var at vitenskapsteori ble en pedagogikk i kraft av å gjøre uartikulert kunnskap artikulert. Snarere la han vekt på den uartikulerte kunnskapens egenverdi, blant annet ved å fortelle om hvordan det å lage verdens beste fioliner er en prosess som fullstendig avhenger av uartikulert kunnskap som vitenskapen aldri har lyktes med å artikulere.³⁷ Med referanse til Lewis Mumfords *Technics and Civilization* (1934) antydet Fjelland dessuten at det å erstatte håndverk med teknologi på ingen måte var en garanti for, eller et resultat av, at teknologiens produkter og tjenester holdt høyere kvalitet.³⁸

34 Feyerabend 1975/1993: 22.

35 Fjelland 1999: 75.

36 Sst.: 75–78.

37 Sst.: 88–90.

38 Fjelland 1999: 98, Mumford 2010/1934: 27.

Kursets bolk om statistikk synes å ha vært vel så mye teknisk som teoretisk. Fjelland drøftet risikoer for feilslutninger ved bruk av statistikk, gjennomgikk prosedyrer for å beregne statistisk signifikans, men påpekte også at til tross for at statistikk har blitt utviklet til en omfattende og avansert del av matematikken, er den grunnleggende sett et forsøk på å takle problemet med ufullstendig informasjon ved å beregne sannsynlighet, og at det ikke finnes noen konsensus-definisjon av hva sannsynlighet er.³⁹ Bolken om årsakssammenhenger var av tydeligere teoretisk karakter. Fjelland begynte her med å gi en historisk gjennomgang av sentrale forståelser av årsakssammenhenger, med hovedvekt på Aristoteles, gjennombruddet for moderne naturvitenskap, Hume og Kant. Han beskrev deretter formallogiske strukturer før han viste hvordan ulike forsøksdesign – randomiserte forsøk, prospektive undersøkelser og retrospektive undersøkelser – bygget på ulike teoretiske betraktninger.⁴⁰

Kurset ble avsluttet ved å fokusere på den større samfunnsmessige sammenhengen vitenskapen inngår i. Fra denne delen av kurset er det verdt å sitere Fjelland på noe som for mange lesere kan virke banalt: «All vitenskapelig virksomhet inngår i en eller annen samfunnsmessig sammenheng, og det må vitenskapsfolk forholde seg til.»⁴¹ Dette er kanskje banalt for de fleste som interesserer seg for vitenskapshistorie. Det er imidlertid ikke sikkert det er like banalt for noen som bruker det meste av sin arbeidsdag i et laboratorium, noe som var tilfellet for mange av Fjellands studenter. Et viktig tema for Fjelland var å minne blivende realfagsforskere på at deres virksomhet alltid er del av større sammenhenger, og at sannhetene de skulle nå frem til, alltid ville inneholde mer og mindre sikre momenter.

Da vekttall ble erstattet av studiepoeng i forbindelse med kvalitetsreformen i 2003, ble MNF290s tre vekttall først erstattet av 10 studiepoeng og kurset omdøpt til MNF390.⁴² Samme år ba fakultetsledelsen Fjelland om å utvikle et kurs i vitenskapsteori med etikk for fakultetets doktorgradskandidater, som skulle bli

39 Fjelland 1999: 99–130.

40 Sst.: 131–153.

41 Fjelland 1999: 238.

42 «MNF 490 Theory of science and ethics spring semester 2010», «oppskrift» på essayskriving, mottatt elektronisk fra Ragnar Fjelland.

obligatorisk. Omfanget ledelsen tenkte seg, var imidlertid skuffende: tre studiepoeng, som tilsvarte ett vekttall etter gammel ordning. Fjelland utviklet et kurs som nok var mer omfattende enn det de tre studiepoengene skulle tilsi, men det ble godkjent, og ifølge Fjelland selv ble det godt mottatt av kandidatene da undervisningen begynte i 2004.⁴³ Kurset fikk navnet MNF490 og ble undervist på engelsk.⁴⁴ Fjelland forsøkte så langt som mulig å utforme kurset som et «tverrsnitt» av MNF290/390. Vurderingsformen var at kandidatene skulle skrive et essay der de relaterte et vitenskapsteoretisk problem fra kursets pensum til temaet for sin egen avhandling.⁴⁵

Sett i forhold til kurset slik det var blitt undervist på 1990-tallet, var det stor grad av kontinuitet. Endringene besto i hovedsak av at vekten på etikk, og på naturvitenskapenes rolle i samfunnet, økte. Den økte vekten på etikk var langt på vei et resultat av at tilbakemeldinger fra studentene viste at de ønsket mer av dette.⁴⁶

Som et eksempel på hva kandidatene lærte om naturvitenskapens rolle i samfunnet, er pensumlisten for høsten 2004 undersøkt. Der ble dette temaet behandlet i tre tekster: to klassikere og et nyere bidrag. Den første teksten var Vannevar Bushs rapport fra 1945 om hvordan amerikanske myndigheter etter verdenskrigen burde forholde seg til naturvitenskapene. Den kan sies å formidle et teknokratisk, utviklingsoptimistisk syn der de fleste samfunnsproblemene kan finne en løsning ved mer naturvitenskapelig forskning og mer politisk bruk av forskningen.⁴⁷ Den andre klassikeren var C.P. Snows essay om at naturvitenskap og humaniora utgjør to adskilte kulturer, uten gjensidig forståelse. Da Snow spesielt vektla både humanioras, og til dels samfunnets mer generelt, manglende forståelse av naturvitenskap, kan han kanskje sies å representere en noe mindre optimistisk reformulering av Bushs grunnsyn.⁴⁸ Den nyere pensumteksten var Michael Gibbons' *Nature*-artikkel om «Science's new social contract with

43 E-post fra Fjelland til forfatteren, 28.4.2021.

44 E-post fra Fjelland til forfatteren, 75.2021.

45 «MNF 490 Theory of science and ethics spring semester 2010».

46 E-post fra Fjelland til forfatteren, 75.2021.

47 Bush 1945.

48 Snow 1998.

society» fra 1999. Den argumenterer for at naturvitenskapene bør skifte fokus fra å produsere kunnskap som er «reliable», til å produsere kunnskap som er «socially robust». Det skulle innebære mer dialog mellom naturvitenskap og samfunn i produksjonen av naturvitenskapelig kunnskap, begrunnet i en anerkjennelse av at slik kunnskap ikke er uavhengig av samfunnsmessige motsetninger.⁴⁹

Alle tekstene om vitenskapens samfunnskontekst hadde en etisk dimensjon, men kurset hadde også en egen, større og voksende bolk om vitenskapsetikk. En tekst som gikk igjen, var en artikkel av Fjelland selv om hvordan naturvitenskapelig kunnskap ble brukt og misbrukt i forbindelse med at det i 1978 ble oppdaget at den amerikanske byen Love Canal var bygget på søppelplassen til en gammel kjemisk fabrikk.⁵⁰ Eksemplet Love Canal hadde også spilt en rolle i kurset på 1990-tallet.⁵¹

Den nye ph.d.-forskriften som universitetsstyret vedtok i 2013, innebar at kurset i vitenskapsteori og etikk måtte utgjøre minst 5 studiepoeng.⁵² Dette førte til opprettelsen av dagens MNF990-emne. Da eksamensbesvarelser og essay fra MN-fakultetet ikke er bevart, er det lite grunnlag for å si noe om hva studentene fikk ut av undervisningen.

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Ved HF- og SV-fakultetene har opplæringen i vitenskapsteori fulgt mer eller mindre det samme opplegg fra begynnelsen av. Det blir gitt en serie forelesninger om vitenskapsteoretiske temaer, med et tilhørende pensum. Fra begynnelsen av var de fleste av disse forelesningene felles for kandidater fra de to fakultetene.⁵³ Kandidatene velger et vitenskapsteoretisk emne, relatert til temaet for sin avhandling, og skriver et vitenskapsteoretisk inn-

49 Gibbons 1999.

50 Fjelland 2002.

51 Fjelland 1999: 9–13.

52 Seksjonssjef Eli N. Høie og seniorkonsulent Kristin Kalvik til studiestyret, Mat-Nat, «Varsel om endring i emnet MNF490», 2. oktober 2013, https://wiki.uib.no/matnat/images/d/d4/FoU_endring.pdf.

53 SVT, *Årsrapport 1997 – Virksomhetsplan 1998*, SVTA, A10 Årsrapporter: 6.

legg om dette. Arbeidet med dette innlegget utgjør hoveddelen av opplæringen i vitenskapsteori. I arbeidet med innlegget mottar kandidaten veiledning fra en gruppe bestående av hovedveilederen for kandidatens doktorgradsarbeid og en representant for SVT, som typisk vil være den ansatte ved SVT som har ansvar for den vitenskapsteoretiske opplæringen ved det aktuelle fakultetet. Når innlegget er ferdig og godkjent av «komiteen», presenterer kandidaten det muntlig under et arrangement som kan minne om en minidisputas.⁵⁴ Inntil 1998 gikk undervisningen over flere måneder i vårsemesteret og var felles for de to fakultetene. Etter det gis undervisningen som to todagers samlinger, der innholdet for kandidater fra de to fakultetene delvis er felles, delvis separat.⁵⁵

Ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap ble det i 1992 gitt ut en samling vitenskapsteoretiske innlegg levert av instituttets doktorgradskandidater. I forordet skrev filosofen Harald Grimen, som var ansvarlig for kurset i vitenskapsteori, at av de ni innleggene, som han beskrev som representative for innleggene ved fakultetet som helhet, var flere originale bidrag til pågående fagdebatter, og ett startet en helt ny debatt om hvordan utviklingstrekk innenfor naturvitenskapene hadde potensial til å omforme forholdet mellom naturvitenskap og samfunnsvitenskap.⁵⁶

Innlegget Grimen siktet til, var skrevet av Thor Øivind Jensen, førsteamanuensis ved instituttet.⁵⁷ De naturvitenskapelige utviklingstrekkene han siktet til, som kvantemekanikken, utforskningen av elementærpartikler og oppdagelser av at observatøren på uventede og uforklarlige måter påvirket det observerte, hadde det til felles at de utfordret ideen, skapt av newtonsk fysikk, om at naturvitenskapens oppgave var å avdekke absolutte, deterministiske naturlover. Selv om disse utviklingene i naturvitenskapene hadde sitt opphav tidlig i århundret, var det først i de siste årene, hevdet Jensen, at konsekvensene hadde ført til virkelige endringer i naturviternes selvbilder. Dette mente han hadde brakt

54 For situasjonen i 1996, *Center for the Study of the Sciences and the Humanities*, brosjyre SVTA, A12 SVT: 4.

55 Sst.: 6.

56 Grimen 1992: 1–4.

57 Jensen 1992.

naturvitenskapelige tenkemåter nærmere samfunnsvitenskapelige tenkemåter, og det kunne i sin tur få stor betydning for samfunnsvitenskapene, som lenge hadde sett på naturvitenskapelig determinisme som et (uoppnåelig?) ideal. Han hevdet at konsekvensene av dette for samfunnsvitenskapene var at de enten i større grad ville dyrke sine egne premisser, eller at naturvitenskapene ville forbli et ideal, men at endringene i naturvitenskapene likevel ville føre til at deterministiske ambisjoner i samfunnsvitenskapene ville svekkes.⁵⁸ I den grad Jensen hadde rett om endringen i naturviternes selvbilder, kan dette kanskje ses som en parallell til det som skjedde i humaniora og samfunnsvitenskapene med positivismestriden: Tidligere bredt aksepterte sannheter ble dratt i tvil, noe som kunne gi opphav til spørsmål om fagenes grunnlagsproblemer og økt interesse for vitenskapsteori.

Ett innlegg i antologien var en slags metastudie om afrikansk samfunnsvitenskap etter avkolonisering.⁵⁹ Det argumenterte for at denne samfunnsvitenskapen ukritisk hadde overtatt et «vestlig» begrepsapparat og ikke hadde hatt noen ambisjoner om å bygge afrikansk samfunnsvitenskap på afrikanske intellektuelle tradisjoner. Mer spesifikt hadde afrikanske samfunnsvitere adoptert vestlig samfunnsvitenskap i sin positivistiske tapning, som ved skrivende stund langt på vei var forlatt i Vesten. Dette hadde gitt opphav til mekanistiske forklaringer, og at tradisjonell afrikansk kunnskap hadde blitt overlatt som kunnskapsobjekt til vestlige sosialantropologer. Innlegget argumenterte for at afrikansk samfunnsvitenskap burde vende tilbake til start og ta utgangspunkt i spesifikt afrikansk kunnskap. Argumentasjonen bygget i stor grad på europeiske og norske antipositivistiske filosofer og samfunnsvitere.⁶⁰

Et relatert innlegg drøftet teoriutviklingen innenfor utviklingsforskning. Tidligere i etterkrigstiden var dette feltet preget av motsetningen mellom «moderniseringsteori» og «avhengighetsteori». Stipendiaten Einar Braathen hevdet at disse muligens var i ferd med å erstattes av en ny konsensus rundt «New institu-

58 Sst.: 218–275.

59 Appiah 1992.

60 Sst. 1992.

tional economics».⁶¹ Han argumenterte for at dette paradigmet hadde indre svakheter som minnet om forgjengernes, og at dets mulige hegemoniske status skyldtes dets affinitet til det nyklassiske paradigmet som hadde kommet til å dominere mye av økonomifaget generelt. Som et alternativ argumenterte Braathen for en tilnærming inspirert av Jeffrey Alexanders «postpositivistiske» sosiologi, med brodd mot eksesser av både idealistisk og materialistisk art som Alexander hevdet dominerte samfunnsforskningen i den tidlige etterkrigstiden.⁶² Fokuset på Alexander var felles for flere av innleggene i samlingen, og hadde sammenheng med at det i en årrekke hadde vært seminarer ved instituttet med tekster av Alexander og Max Weber som kjerne og der doktorgradskandidatene deltok.⁶³ Blant annet var ett innlegg nærmest en introduksjon til Alexanders tenkning, der Tor Halvorsen la vekt på hvordan Alexander bidro til å rehabilitere Talcott Parsons etter at 60-tallsradikalismen hadde gjort slutt på Parsons' stilling som stjernen i amerikansk samfunnsvitenskap. Halvorsen diskuterte også Webers innflytelse på Alexander via Parsons.⁶⁴

Samlingen inneholdt ikke bare et forord av Grimen, men også et etterord som samtlige forfattere av innleggene sto inne for.⁶⁵ Her argumenterte de for at innføringen av de nye doktorgradene, med undervisningskomponent og normert gjennomføringstid på tre år, representerte en svekkelse av vitenskapeligheten. Dette var et standpunkt de hevdet å ha utledet nettopp av de vitenskapsteoretiske innsiktene de hadde tilegnet seg gjennom skrivingen av innleggene. Blant disse innsiktene var at samfunnsvitenskapen ikke er kumulativ, og at dens grunnlagsproblemer på ingen måter er løst. Begge deler talte for at det å utdanne seg til forsker ikke var noe som burde gjøres ved et treårig skolelignende opplegg, men gjennom mer langvarig deltakelse i et fagmiljø.⁶⁶

Det er interessant å se hvordan denne argumentasjonen både er i slekt med hvordan Skirbekk & co. argumenterte for innføring

61 Braathen 1992.

62 Sst.

63 Grimen 1992: 2–3.

64 Halvorsen 1992.

65 Appiah mfl. 1992: 296–297.

66 Sst. 1992: 296–297.

av undervisning i vitenskapsteori, og avviker. Den er beslektet ved at den på samme måte presenterte undervisningen i vitenskapsteori som motvekt mot utviklingstrekk som truet universitetets vitenskapelighet, uavhengighet og kritiske karakter. Forskjellen er at der Skirbekk & co. vektla det harmoniske, at innføringen av vitenskapsteori kunne gjøre den øvrige utviklingen mer tålelig, vektla doktorgradskandidatenes argumentasjon konflikten: Vitenskapsteorien viste hvor feilslått den øvrige utviklingen var. De to miljøene delte altså oppfatningen av vitenskapsteori som motvekt mot presset om «effektivisering», men de skilte lag i forståelsen av hvorvidt dette var en uløselig konflikt.

Denne lille forskjellen i argumentasjon kan også peke mot en større forskjell mellom to miljø. Det kan hevdes at det har eksistert ikke ett, men to betydelige vitenskapsteoretiske miljø ved UiB. Det ene, som står i sentrum for dette kapitlet, var sentrert rundt Skirbekk og etter hvert SVT. Det andre var sentrert rundt forskergruppen *Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning* (AHS) som ble etablert midt på 1980-tallet og fikk et hjem ved Senter for samfunnsforskning (SEFOS) da det ble dannet et par år senere. Filosofiprofessor Knut Venneslan var en viktig inspirator for dette miljøet, med sin fenomenologiske tilnærming til arbeidslivet, og AHS ble en møteplass for teori-interesserte historikere og samfunnsvitere.⁶⁷ Arbeidsliv var det fremste fokuset, men alltid med en sterk teoretisk bevissthet, og til tider var det vitenskapsteori som sto i fokus for miljøets publikasjoner.⁶⁸

Hva skilte så de to miljøene? For det første den faglige bakgrunnen. I den av SVT så ettertraktede «dobbelkompetansen» var filosofi alltid en bestanddel i paret. AHS-miljøet besto derimot av folk fra ulike samfunnsvitenskapelige fag, samt historikere, og enkelte med en «dobbelkompetanse» av historie og samfunnsvitenskap.⁶⁹ For det andre er det mulig å skimte en politisk forskjell. SVT-miljøet sto i dyp intellektuell gjeld til Hans Skjervheim, som hadde skilt seg ut fra kontinentale representanter for «kritisk teori» først og fremst ved sin antimarxisme og sin insistering på at kritisk

67 Grove 2007.

68 Ågotnes 1989, Olsen 1993.

69 F.eks. Jan Heiret med historie (dr.philos. 2001) og sammenliknende politikk (cand.polit. 1992).

tenkning ikke trenge innebære støtte til radikal samfunnsendring.⁷⁰ Hos flere i AHS-miljøet er det ikke vanskelig å se spor av mer radikale grunnholdninger.⁷¹ Weber og Alexander-seminarene ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap hadde tilknytning til AHS-miljøet og ble til dels betraktet som fullverdig undervisning i vitenskapsteori.

Etter at samlingen med de tidligste innleggene kom ut i 1992, fortsatte Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap å trykke en rekke vitenskapsteoretiske innlegg i sin egen skriftserie. De aller fleste av innleggene omhandlet direkte eller indirekte forholdet mellom politikk og vitenskap, selv om forholdet ble drøftet på svært forskjellige måter.

Noen innlegg var drøftinger av vitenskapsinterne og vitenskapseksterne faktorerens betydning for paradigmeskifter og kontroverser, for eksempel i profesjonsforskningen⁷² og narkotikaforskningen. Hva gjelder narkotikaforskningen fant Svaenug Fjær at fordi denne forskningen spilte en så viktig rolle i å begrunne offentlig politikk på narkotikaområdet, var presset fra vitenskapseksterne faktorer også særdeles sterkt.⁷³ Ett innlegg diskuterte om helseforskningen var i ferd med å gjennomgå et paradigmeskifte: Var det rådende «apparatfeil»-paradigmet i ferd med å erstattes av et mer «holistisk» paradigme som i større grad så sykdom som del av en større sosial kontekst? Forfatteren av innlegget syntes tydelig å ha ment at et slikt paradigmeskifte ville vært ønskelig, men fant likevel at det trolig ikke kom til å skje. Dette var imidlertid ikke, i hvert fall ikke utelukkende, fordi forskningen sto imot et vitenskapseksternt press i retning av et slikt paradigmeskifte. Mens WHO i lang tid hadde virket for et slikt paradigmeskifte, var det samme ikke tilfellet for norsk helsepolitikk.⁷⁴ En helt annen tilnærming til spørsmålet om forholdet mellom politikk og vitenskap kom i et innlegg om forståelsen av begrepet «community participation» innenfor utviklingsstudier. Det hevdet at «community» her var forstått på en primordialistisk og romantisk måte. Dette kunne bidra til at utviklingsprogram-

70 Sørbo 2002: se spesielt 105–106.

71 Se f.eks. Olsen 1984.

72 Ludvigsen 1993.

73 Fjær 1997.

74 Fosse 1995.

mer som la vekt på «community participation», fikk et utopisk og urealistisk preg.⁷⁵

En bred definisjon av vitenskapsteori hadde fra tidlig dominert det norske og bergenske vitenskapsteoretiske miljøet: Vitenskapsteori inkluderte all «forskning om forskning».⁷⁶ Likevel utfordret enkelte vitenskapsteoretiske innlegg forståelsen av hva vitenskapsteori er. Mens de fleste innlegg på en eller annen måte, direkte eller indirekte, tok opp vitenskapens forhold til politikk, var det i nesten alle tilfeller sterkt fokus på hvordan vitenskapen ble påvirket av politikken, selv om det også kunne fokuseres på påvirkningen som gikk motsatt vei. Ett innlegg skilte seg ut ved å være en renere analyse av politikkenes forståelse av forskning. Mer spesifikt var det en analyse av en stortingsmelding fra 1993 om forskning. Anne Lise Fimreite fant at stortingsmeldingen bygget på et syn om at forskning kun kunne legitimeres ved at den bidrar til velstand. Slike bidrag kunne riktignok ta en rekke ulike former, inkludert å skape beslutningsgrunnlag for politikk. Dette satte stortingsmeldingen, og det vitenskapsteoretiske innlegget, i forbindelse med begrepet objektivitet: Forskningsbaserte beslutningsgrunnlag for politikk må være objektive, men hva betyr det? Innlegget fant at stortingsmeldingen ikke definerte objektivitet som verdifrihet, men som pluralitet: Forskning er objektiv når den inneholder eller åpner for en rekke ulike perspektiver. Innlegget fant at stortingsmeldingen tillot forskerne en viktig, men også passiv, rolle: Forskerens oppgave er å produsere beslutningsgrunnlaget; politikernes er å bruke det. Det å skulle produsere politikkenes beslutningsgrunnlag er imidlertid uansett en rolle som gir forskeren mye ansvar. Stortingsmeldingen mente forskerne skulle forvalte dette ansvaret ved å produsere objektiv forskning. Det vitenskapsteoretiske innlegget foreslo en alternativ måte å forvalte ansvaret på: ved at forskerne i større grad integrerte politiske perspektiver i forskningen og i større grad selv ble integrert i den politiske beslutningsprosessen.⁷⁷

Forståelser av hva det vitenskapsteoretiske innlegget skulle være, kan også sies å ha blitt utfordret av enkelte innlegg, som i de

75 Moland 2000.

76 Innstilling om vitenskapsteori ved HF-fakultetet: 4. Skoie 1994: 50–54.

77 Fimreite 1994.

tilfeller der den aktuelle doktorgradskandidaten skrev en avhandling som handlet om nettopp vitenskap, og der avhandlingen dermed i sin helhet falt inn under det brede vitenskapsteori-begrepet. Kunne innlegget handle om den vitenskapen kandidaten selv bedrev, eller om den vitenskapen avhandlingen handlet om? Et innlegg av en kandidat som skrev om vitenskapelige kontroverser, valgte det første og diskuterte vitenskapssosiologiens ulike tilnærminger til slike kontroverser.⁷⁸ Minst to valgte det siste alternativet. En kandidat som skrev en avhandling om næringsmiddelkontroll, skrev et vitenskapsteoretisk innlegg om hygiene-fagets vitenskapshistorie.⁷⁹ En kandidat som skrev en avhandling om innføringen av helsesøstertjeneste på Færøyene, skrev et vitenskapsteoretisk innlegg om betydningen av å ha makt til å definere behov innenfor helsefag og offentlig helseadministrasjon.⁸⁰

Dette siste innlegget har også betydning for et annet interessant spørsmål hva gjelder det vitenskapsteoretiske innleggets historie, nemlig poststrukturalismens inntog. Fra 1980-tallet ble humaniora og samfunnsvitenskapene i de fleste land sterkt preget av skarpe debatter mellom poststrukturalister, anført og inspirert av spesielt Foucault og Derrida, og deres kritikere. Kritikerne, anført og inspirert av spesielt Jürgen Habermas, var særlig opptatt av å vise at opplysnings-, sivilisasjons- og fremskrittstanker hadde et progressivt potensial, på tross av at poststrukturalistene hevdet det motsatte. I 1996 identifiserte Fredrik Thue store deler av det litteraturvitenskapelige miljøet ved UiB med den poststrukturalistiske leiren og SVT-miljøet med Habermas-leiren.⁸¹ I 1998 oppsummerte Skirbekk sin posisjon på en måte som flere andre ved SVT nok kunne sluttet seg til:

Den naive framstegstru hører fortida til. Moderniteten, når han er på høgd med seg sjølv, er skepsis utan grenser [...]. Men nettopp i den gjennomførte skepsis finn vi ein rasjonalitet som sjølv føreset argumentativ fornuft.⁸²

78 Michelsen 1996.

79 Elvbakken 1995.

80 Jakupsstovu 1998.

81 Thue 1996: 565–566.

82 Skirbekk 1998: 26–27.

Mens Bjarne Riiser Gundersen skrev om *Da postmodernismen kom til Norge*, rundt midten av 2010-tallet, kom hans kone

hjem fra et seminar om vitenskapsteori ved Universitetet i Bergen, der en av lærerne hadde sukket tungt under innledningsforelesningen: «Akademia burde be om unnskyldning overfor menneskeheten for å ha innført postmodernismen».⁸³

Riiser Gundersens kone var Gunhild Ring Olsen, som disputerte i medievitenskap ved UiB i 2018. Det synes dermed rimelig å anta at foreleserens sukk kom som del av den obligatoriske undervisningen i vitenskapsteori.

Mens habermasianerne og skjervheimianerne ved SVT gikk til motangrep mot poststrukturalismens angrep på den argumentative fornuft, kan det kanskje sies at nettopp deres tiltro til denne fornuften også hindret dem fra å legge hindringer i veien for blivende forskere som selv ville utforske den poststrukturalistiske utfordringen. En slik utforskning ses det spor av i noen av de vitenskapsteoretiske innleggene. Et svært originalt innlegg fra 1995 diskuterte hvordan poststrukturalistisk tenkning kunne bidra til å forstå «management-konsulenters» språk. Kjersti Halvorsen kritiserte forskeres tendens til å behandle slikt språk som «nonsense» og mente poststrukturalistene kunne hjelpe til å ta det på alvor. Innlegget hevdet også at forskere og management-konsulenter «bør plasseres i samme posisjon, en utkantsposisjon i forhold til den etablerte kunnskap».⁸⁴ Dermed kan det hevdes at innlegget gjorde mye av det samme som kritikere jevnlig anklaget poststrukturalismen for å gjøre: ødelegge tilliten til vitenskapen ved å fremstille den som bare en av flere likeverdige veier til kunnskap. En annen tilnærming finnes i det nevnte innlegget fra kandidaten som skrev avhandling om helsesøstertjenester på Færøyene. Her kombineres perspektiver fra Foucault, Habermas og Nancy Fraser i et forsøk på å finne en egnet metodisk tilnærming, og poststrukturalismens potensial for mer radikal vitenskapskritikk forblir dermed uforløst.⁸⁵

83 Riiser Gundersen 2016: 23.

84 Halvorsen 1995: 28.

85 Jakupsstovu 1998.

Poststrukturalismens inntog i samfunnsvitenskapene kan vanskelig forstås løsrevet fra sosialkonstruktivisme og sosialkonstruksjonisme. Selv om disse retningene på ingen måte var identiske, må grensene mellom dem likevel sies å ha vært flytende. Ett innlegg tok utgangspunkt i at «[i] Norge pågår det for tiden en heftig debatt om konstruktivistiske tilnærminger i studier av internasjonal politikk ved Universitetet i Oslo».⁸⁶ Striden ved UiO var i svært stor grad også en strid om poststrukturalisme,⁸⁷ et perspektiv som imidlertid ikke ble tatt opp i det vitenskapsteoretiske innlegget, som diskuterte konstruktivistiske tilnærminger til handikappforskning: Er «sosiale problemer» også sosiale konstruksjoner? Eller er det mulig, som kritikere av sosialkonstruktivismen innenfor dette feltet hadde forsøkt, å identifisere en «objektiv» basis for problemforståelsen? Et innlegg om rusmiddelforskning valgte en annen tilnærming. Her identifiserte kandidaten to konkurrerende paradigmer innenfor dette feltet: ett som forsto rusavhengighet som «primærlidelse», og ett som forsto rusavhengighet som «symptom» på andre og mer primære problemer, og kandidaten anla selv et sosialkonstruktivistisk perspektiv på de to paradigmene. Heller ikke dette innlegget inkluderte franske poststrukturalister under sosialkonstruktivisme-paraplyen, men baserte seg i stor grad på klassikeren *The Social Construction of Reality* (1966) av Peter L. Berger og Thomas Luckmann.⁸⁸ Den poststrukturalistiske utfordringen synes altså å ha hatt en nokså moderat innflytelse på de vitenskapsteoretiske innleggene ved Institutt for organisasjon og administrasjonsvitenskap gjennom 1990-tallet.

Det humanistiske fakultet

Selv om HF-fakultetet var det første til å innføre undervisning i vitenskapsteori, skulle ikke forholdet mellom fakultetet og vitenskapsteoretikerne ved SVT bli helt friksjonsfritt. Flere miljøer ved fakultetet hadde selv utviklet sterke interesser som kan karakteriseres som vitenskapsteoretiske. Aller tydeligst i så måte var den

86 Ravneberg 1997: 3.

87 Riiser Gundersen 2016: 275–285.

88 Berger & Luckmann 1966.

poststrukturalistiske bølgen som feide over litteraturmiljøet.⁸⁹ Men også i et fag som historie, som inntil 1970-tallet var særdeles empiristisk innrettet, hadde ting skjedd. På 1970-tallet var mer teori i historiefaget et krav fra radikale studenter, og flere utviklingstrekk i forskningsinteressene pekte i retning av noe i nærheten av en teoretisk vending blant historikerne.⁹⁰

Det var ikke bare den selvstendige teoriinteressen som bidro til et ikke alltid like hjertelig forhold til SVT. Dette hadde også å gjøre med at en betydelig universitetspolitisk fraksjon, som sto særlig sterkt ved HF-fakultetet og spesielt ved Historisk institutt, betraktet innføringen av vitenskapsteoretisk undervisning som et skritt i feil retning, sett i forhold til det reformprogrammet de selv sto for. Dette miljøet, der historieprofessor Knut Helle sto sentralt, ble en pådriver for innføringen av nye doktorgrader tidlig på 1980-tallet. Fra midt på 1970-tallet arbeidet dette miljøet også for å reformere undervisningen slik at den ble mer relevant for arbeidslivet og samfunnet for øvrig. Blant sakene de jobbet for, etter hvert med stor suksess, var innføring av mer undervisning i fagdidaktikk, som ble oppfattet som en måte å bygge bro på mellom fagstudier og pedagogiske studier, noe som var særlig relevant med tanke på den store andelen studenter som senere søkte jobb i skolen.⁹¹

En annen viktig sak for dette miljøet ved Historisk institutt var å øke gjennomstrømningen av studenter både på hovedfags- og doktorgradsnivå. Bakgrunnen var at både hovedoppgaver og avhandlinger ofte ble lange og tok mange år å fullføre. I denne situasjonen ble det også sett med skepsis på innføringen av undervisning i vitenskapsteori, dels fordi vendingen mot teori og grunnlagsproblemer sto i strid med den relevansorienteringen miljøet ønsket, dels fordi innføringen av undervisning som ikke bidro direkte til avhandlingsarbeidet, gikk på tvers av ønsket om bedre gjennomstrømning. En sentral deltaker i dette miljøet forteller imidlertid at skepsisen til undervisningen i vitenskapsteori ble mindre da det vitenskapsteoretiske innlegget ble nærmere knyttet til avhandlingsarbeidet.⁹²

89 Thue 1996: 560–561.

90 Andresen, Flo & Grønlie 2007: 57–57, 78–79.

91 Grønlie 1979.

92 Samtale med Tore Grønlie, 23. juni 2021. Se også Andresen mfl. 2007: 30–38.

I 1993 ga Nils Gilje og Oddvar Storebø som redaktører ut en antologi med de 11 første vitenskapsteoretiske innleggene skrevet av doktorgradskandidater i lingvistikk. Mens mange tema kan ha vært særegne for lingvistikk, er innleggene i form lik innleggene fra andre fag ved HF- og SV-fakultetet. Innleggene er lange, sammenlignbare med eller lengre enn vitenskapelige artikler i humanistiske tidsskrifter, og diskuterer språkvitenskapens grunnlagsproblemer. Det er videre mulig å identifisere ett tema som går igjen i de fleste av innleggene, et underliggende spørsmål som de forholder seg til: Har Thomas Kuhns tenkning om paradigmer, vitenskapelige revolusjoner og normalvitenskap gyldighet og forklaringskraft for lingvistikkfaget?

Etter at Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* kom ut første gang i 1962, ble boken gradvis mer og mer lest og skapte mer og mer debatt om hvorvidt Kuhns fremstilling av mønstre i vitenskapshistorien kunne appliseres til ulike fag. Kuhn selv hadde fokusert på naturvitenskapene og kritisert både Poppers falsifikasjonisme og den verifikasjonismen som Popper hadde kritisert. Mer generelt presenterte han et nytt bilde av vitenskapshistorien og vitenskapelig fremskritt: Naturvitenskapen utviklet seg ikke ved at nye funn og data ble akkumulert og kunnskap om naturen på denne måten ble bedre og mer presis. Vitenskapshistorien besto heller i at paradigmer avløste hverandre som dominerende forståelsesmåter.

Selv om Kuhn ikke tok avstand fra ideen om vitenskapelig fremskritt, var det heller ikke en selvfølge at et nytt paradigme var bedre enn et foregående. Nye paradigmer var heller ikke videreutvikling bygget på tidligere paradigmer. Snarere var det slik at to paradigmer var inkommensurable. I perioder med normalvitenskap var ett paradigme dominerende, og den vitenskapelige virksomheten besto i å utvide og utdype dette paradigmet, ved å gjøre dets grunnleggende antagelser gjeldende for stadig nye områder. Etter hvert ville det da akkumuleres anomalier som ikke er forståelige innenfor det dominerende paradigmet. Dette vil i sin tur lede noen forskere til å utforske om anomaliene kan forstås dersom det etablerte paradigmet forlates, noe som kan føre til en periode med «revolusjonær vitenskap» og kanskje, etter hvert, et nytt dominerende paradigme.⁹³

93 Kuhn 2012.

Ett innlegg argumenterte for at transformasjonsgrammatikken befant seg på et normalvitenskapelig stadium etter å ha vokst fram som det dominerende paradigmet i lingvistikken. Dette skjedde fra 1950-tallet, etter at Noam Chomsky argumenterte for at menneskers evne til språklig forståelse er medfødt. Det tok også utgangspunkt i Kuhn, samt den velkjente debatten med Feyerabend og Lakatos, i sin argumentasjon for metodisk framgangsmåte.⁹⁴ Ett innlegg drøftet sosiolingvistikken utvikling i lys av Kuhns paradigmatteori. Det beskrev konklusjonen som «kjettets», da den argumenterte for en annen forståelse enn Kuhns av hvordan og hvorfor paradigmer hadde avløst hverandre.⁹⁵ Ett innlegg undersøkte på lignende måte om Kuhns framstilling var gyldig for utviklingen av andrespråksforskningen. Det konkluderte blant annet med at Kuhns paradigmatteori trolig hadde større grad av gyldighet for mer etablerte vitenskaper enn for et så nytt felt som andrespråksforskningen.⁹⁶ Bare 2 av de 11 innleggene er uten referanser til Kuhn, og i de fleste av de øvrige 8 har drøftingen av Kuhn en helt sentral plass.⁹⁷

For perioden fram til årtusenskiftet har jeg ikke hatt tilgang til vitenskapsteoretiske innlegg fra andre HF-fag enn lingvistik. Det er derfor vanskelig å si om oppmerksomheten som ble rettet mot Kuhn og paradigmer, kan ha vært like stor ved hele fakultetet. Det vitenskapsteoretiske miljøet var fra tidlig av opptatt av Kuhn og debattene med Popper, Feyerabend og Lakatos.⁹⁸ Samtidig finnes det faktorer som kan ha medført at Kuhns teorier følte særlig relevante for språkviterne. Blant annet kan språkvitenskapens uavklarte mellomstilling mellom humaniora og naturvitenskap ha bidratt til spesielt stor nysgjerrighet om hvorvidt de teoriene Kuhn hadde utledet fra sine studier i naturvitenskapenes historie, også var gyldige for lingvistikken.

I 2000 kom det ut nok en antologi med vitenskapsteoretiske innlegg fra lingvistikkmiljøet.⁹⁹ En tydelig endring fra forrige antologi var at det ikke lenger var noe hovedanliggende å

94 Gilje & Storebø 1993: 30–54.

95 Sst.: 84.

96 Sst.: 117.

97 Sst.: 1–29, 195–225.

98 Innstilling om vitenskapsteori ved HF 1982: 8.

99 Brodersen & Kinn 2000.

undersøke hvorvidt Kuhns teorier og begreper kunne appliseres innenfor språkvitenskapens ulike grener. Flere innlegg refererte til Kuhn og brukte hans begreper. Samlingen tyder imidlertid på at kontroversene rundt Kuhn hadde lagt seg, og at hans begreper var blitt del av vitenskapelig diskurs, uten at det nødvendigvis innebar aksept av hele hans fremstilling av vitenskapens utvikling. Det synes ikke mulig å identifisere ett fellestrekk ved antologien fra 2000 på samme måte som ved den foregående, men det kan ha skjedd en dreining i retning av sentrale grunnlagsproblemer. Drøftingene av Kuhn dreide seg selvsagt også om grunnlagsproblemer, men kan ses som begrenset da det i så stor grad dreide seg om én persons syn på disse grunnlagsproblemene. En annen forsker som står mindre sentralt i 2000-antologien enn i den fra 1993, er Noam Chomsky. Innleggene i 1993 tok det for gitt at Chomskys arbeider hadde gitt opphav til et nytt dominerende paradigme i lingvistikken, og det ble ikke satt spørsmålstegn ved dette paradigmets gyldighet. I 2000-antologien er ikke Chomsky bare mindre sentral; den inneholder også et innlegg som direkte utfordrer gyldigheten av Chomskys grunnleggende «mentalistiske» teori om språkets grunnlag i menneskelig biologi. Dette innlegget argumenterte for en versjon av den svært kontroversielle «Sapir-Whorf-hypotesen», som i sin mest forenklede form hevder at språket former persepsjonen.¹⁰⁰ Denne er ikke blitt rådende innenfor lingvistikken. Antologien som helhet tyder imidlertid på at Chomsky-paradigmet kanskje ikke lenger hadde den samme dominansen over det bergenske språkmiljøet.

Det kanskje mest påfallende trekket ved de vitenskapsteoretiske innleggene fra kulturvitenskap og religionsvitenskap i perioden 2003 til 2010 er det betydelige innslaget av kjønnspektiver. Av de 19 vitenskapsteoretiske innleggene omhandler 6 feministisk vitenskapsteori, eller anlegger et feministisk perspektiv på i utgangspunktet ikke-feministiske teorier, og 2 diskuterer skeiv teori.

Et innlegg fra 2003 ga en drøfting av begrephistorien til begrepene «privat» og «offentlig», med hovedvekt på hvordan feministiske tenkere som Seyla Benhabib, Iris M. Young og Carole

100 Sst.: 109–128. Se også kapittel 8 i bind 2.

Pateman redefinerte privat/offentlig-skillet. Richard Sennetts og Jürgen Habermas' innflytelsesrike offentlighetsteorier satte fram idealer for offentlighet, som ifølge innlegget neglisjerte det private rolle i å skape det offentlige. De feministiske teoretikerne, derimot, analyserte hvordan det offentlige og det private skaptes gjennom hverandre.¹⁰¹ Et annet innlegg brukte debattene rundt Kvinnekulturfestivalen i Oslo i 1979 som case til å belyse to kontrasterende teorier om forholdet mellom sosiale bevegelsers politiske og kulturelle aktivisme. Var det politiske, som Runa Haukaa har hevdet, det primære? Eller kunne kulturuttrykk, som Ron Eyerman og Andrew Jamison hadde hevdet, spille en selvstendig rolle for sosial endring ved å skape nye forståelsesmåter? Innlegget hevdet at ingen av de to tilgangene hadde rom for kompleksiteten i hvordan kvinnekulturbewegelsen bidro til sosial endring.¹⁰²

En religionsvitenskapelig kandidat, som skrev avhandling om alternativ terapi, tok utgangspunkt i dette empiriske materialet for å sette søkelys på fraværet av et sjelsbegrep innen kjønns-teorien. Kandidaten nærleste kjønnssteoretiske tekster og fant spor som kunne peke vei ut av det ikke-sjelelige.¹⁰³ Et annet religionsvitenskapelig innlegg tok utgangspunkt i det kandidaten karakteriserte som en tendens blant forskere på iransk kvinneaktivisme til å fokusere nesten utelukkende på de kvinnene som jobbet for mer «moderne» kjønnsroller. Kandidaten drøftet Iris M. Youngs forslag om å betrakte kvinner ikke som gruppe, men som «seriality» – som en løsning på problemet med den unyanserte tilnærmingen til ulike syn på kjønn blant iranske kvinneaktivister.¹⁰⁴

Både i kulturvitenskap og religionsvitenskap var det kan-

101 Vitenskapsteoretisk innlegg (VIT), «Ein diskusjon av feministiske reformuleringar av privat–offentleg distinksjonen», kulturvitenskap, vår 2003. Dette og alle de påfølgende vitenskapelige innleggene fra kandidater på kulturvitenskap og religionsvitenskap er oppbevart hos Rasmus Slaattelid privat. En stor takk til Slaattelid for å gi tilgang til disse. Da disse innleggene ikke er publiserte, og kandidatene ikke selv har vært klar over at de ville brukes som kildemateriale, oppgis ikke kandidatenes navn. De fleste innleggene i Slaattelids arkiv er utkast, ikke endelige versjoner. Det er derfor ingen garanti for at titlene som oppgis, er identiske med titlene på de ferdige versjonene av innleggene.

102 VIT «Kvinnekulturfestivalen-1979: Diskusjoner omkring politikk og kultur», kulturvitenskap, februar 2010.

103 VIT «Har sjel kjønn? Ei drøfting av det fråverande sjelsbegrepet i nyare kjønnssteori sett i forhold til refleksjonar kring kropp, sjel og kjønn i alternativ terapi», religionsvitenskap, udatert.

104 VIT «The Romance of Resistance: Group and seriality in the study of gender, agency and Islam», religionsvitenskap, januar 2010.

didater som drøftet poststrukturalistiske tilnærminger til kjønn. En kandidat brukte det vitenskapsteoretiske innlegget til å teste ut henholdsvis Foucaults diskursanalyse og mer agensfokustert tilnærminger, inspirert av Anthony Giddens, Norman Fairclough og Quentin Skinner, via lesninger av Marilyn Frenchs roman *Kvinner*.¹⁰⁵ I studiet av tidlig kristendom har særlig den amerikanske religionsviteren Elizabeth Clark vært toneangivende for feltets «språklige vending». Et innlegg fra en kandidat som skrev avhandling om hellige jomfruer, drøftet Clarks betydning for feministiske tilnærminger til tidlig kristendom. Innlegget hevdet at området tidligere hadde vært preget av positivistiske og essensialistiske tilnærminger, og stilte spørsmål ved muligheten til i det hele tatt å vite noe som helst om kvinner i den tidlige kristendommen.¹⁰⁶

I likhet med innlegget om *Kvinner* sto forholdet mellom struktur og agens også i sentrum for innlegget til en kandidat som skrev avhandling om transpersoners livshistorier. Det å fortelle slike historier er viktigere for transpersoner enn for de fleste andre, da medisineres bedømmelse av livshistorien avgjør tilgangen på helsehjelp. Hvilken autonomi har det fortellende subjektet i møtet med de sterke normative forventningene til livshistorien? Overraskende stor grad av autonomi, er konklusjonen, og dette blir til et argument for Bruno Latours versjon av Aktør-nettverksteori. På veien dit diskuterte innlegget også den skeive teoriens kritikk av heteronormativitet og identifiserte en egen skeiv normativitet i den skeive teorien: at flytende identiteter ses som mer autentiske enn stabile identiteter.¹⁰⁷ Muligheten for autonomi i møte med diskursenes tyngende strukturer sto også i sentrum for det andre innlegget som trakk på skeiv teori. Problemstillingen, både i kandidatens avhandling og vitenskapsteoretiske innlegg, dreide seg om årsaken til frivillig barnløses stillhet i medieoffentligheten. Var stillheten villet eller diskursivt påtvunget? Konklusjonen, i det utkastet jeg har hatt tilgang til, er uklar.¹⁰⁸

Ved siden av kjønn, seksualitet og feminisme er det andre

-
- 105 VIT «Hvem har makt over teksten? Romanen «Kvinner» lest i lys av aktør- og strukturdebatten», kulturvitenskap, høst 2008.
- 106 VIT «Vanishing women? Elizabeth Clark on the 'linguistic turn', New Intellectual History, and the study of women in Early Christianity», religionsvitenskap, 7.6.2007.
- 107 VIT «Makt og aktørskap i transseksuelle livsfortellinger», kulturvitenskap, 19.6.2006.
- 108 VIT «Talande togn – diskursar og erfaringar», kulturvitenskap, ikke datert.

store temaet i de vitenskapsteoretiske innleggene i utvalget fra HF på 00-tallet tidlig kristendom, islam, jødedom og antikk religion. Mer enn to tredeler av innleggene faller i en av eller i begge disse kategoriene.

Om noe fellestrekk kan identifiseres i innleggene om antikk og tidlig religion, må det være at de deler en kritisk innstilling til tidligere dominerende forståelsesmåter som betraktes som forenklerende og monolittiske, og går følgelig inn for mer komplekse og pluralistiske tilnærminger. Ett innlegg appliserte samfunnsgeografen Edward W. Sojas konsept «Thirdspace», utviklet i studier av samtidige storbyer som Los Angeles, på lesninger av tidlige jødiske tekster om Det hellige land, og argumenterte for at det ofte var feil å anta at Det hellige land var en referanse til det geografiske Palestina.¹⁰⁹ Også et annet innlegg om tidlig religion, av en kandidat som skrev avhandling om Koranens representasjon av Maryam/Maria, Jesu mor, hentet et konsept fra et annet fagfelt, for å argumentere for at det var nødvendig med en mer kompleks forståelse av forholdet mellom muntlighet og skriftlighet i Koranen.¹¹⁰ Et annet innlegg om tidlig islam kritiserte forskningens manglende vektlegging av betydningen av før-islamske ritualer og minner i tidlig islam.¹¹¹ Ett innlegg avviste forsøk på å skape generelle metoder for sammenligning av antikke religioner.¹¹² Og ett innlegg benyttet teori fra kognitiv psykologi for å forstå hvordan lesere tolker kanoniserte tekster.¹¹³

I begge fagene skrev kandidater innlegg som var opptatt av å vise at fagene tidligere hadde inntatt en fordomsfull innstilling til grupper de studerte, og ville bidra til å vise vei mot en åpnere fortid. Et religionsvitenskapelig innlegg, som tydelig befant seg i et skjæringspunkt mot antropologi, påpekte hvordan mange antropologiske studier nevnte at antropologen til å begynne med ble møtt med svært fiendtlige holdninger fra de hen skulle studere,

109 VIT «Approaching Heavenly Promised Lands. Jewish, eschatological geography from Edward W. Soja's Thirdspace perspective», religionsvitenskap, 10.4.2003.

110 VIT «Om skriftlighet, muntlighet og muntlighet i skrift: Teoretiske refleksjoner i forhold til studier av koranen», religionsvitenskap, uten datering (kandidaten disputerte i 2012).

111 VIT «Memory and Forgetfulness: Some Islamic Examples in the Context of the History of Religions», religionsvitenskap, 7.7.2006.

112 VIT «Genealogi, analogi og kompleksitet: Jonathan Z. Smiths teorier om komparative studier av antikk religion», religionsvitenskap, 14.1.2004.

113 VIT «Canon and Interpretation: A Cognitive Perspective», religionsvitenskap, 19.8.2005.

i hvert fall ved feltarbeidets begynnelse. Dette ble imidlertid aldri gjort til et viktig poeng i studien som til slutt ble resultatet av feltarbeidet. I kontrast til dette, valgte det vitenskapsteoretiske innlegget å sette kandidatens erfaring med å bli møtt med fiendskap, samt hvordan fiendskap etter hvert ble avløst av fortrolighet, i sentrum for oppmerksomheten.¹¹⁴ Et innlegg fra folkloristikk (et fag som var i ferd med å slå sammen med etnologi og bli til kulturvitenskap) undersøkte konsekvensene av at faget tradisjonelt hadde vært byborgerskapets studie av bondestanden. Blant de mange konsekvensene av dette la kandidaten vekt på hvordan det hadde ført til at visse aspekter ved bøndernes kultur ble valgt bort som ikke verdige til å studeres. Kandidaten, som skulle skrive en folkloristisk avhandling om standup-komikk, var opptatt av om samtidens folklorister foretok lignende «seleksjonsøvelser».¹¹⁵

Poststrukturalismens utfordring var et viktig tema for flere av innleggene fra kandidater som skrev avhandling om kjønnsrelatert tematikk, og også til stede, om enn i mye mindre grad, i enkelte av innleggene fra kandidater med fokus på tidlig religion. Det var også et viktig tema for to av de innleggene som ikke passet inn i de to kategoriene. Et kulturvitenskapelig innlegg om forståelser av sannhetsbegrepet i tolkning av informantintervjuer hevdet at diskursanalyse hadde et iboende slektskap med mer tradisjonell folkloristisk metodologi.¹¹⁶ Et religionsvitenskapelig innlegg ville problematisere den utbredte oppfatningen om at New Age kan forstås som «postmoderne religion». Dette innlegget støtte på et betydelig definisjonsmessig problem: Var «postmoderne religion» religioner som kunne forklares med teorier om postmoderne samfunn, slik de var framsatt av blant andre Lyotard? Eller burde det forstås som religioner hvis trosforestillinger var i overensstemmelse med poststrukturalistisk filosofi, som Foucault og Derrida? Om det siste var tilfellet, var New Age definitivt ikke postmoderne religion, da dens vektlegging av autentisk identitet og selvrealisering sto i skarp motsetning til poststrukturalistisk filosofis oppløsning av stabile identiteter. Om det første var tilfel-

114 VIT «Andring: Om religionsvitarar og andre», religionsvitenskap, 20.03.2003.

115 VIT «Seleksjonsøvelser – stilltiende premisser i folkloristisk forskning», folkloristikk (kulturvitenskap), 19.2.2003.

116 VIT «– Det var jeg som holdt pistolen! Refleksjoner omkring gyldighet, sannhet og kulturvitenskapelig fortolkningspraksis», kulturvitenskap, høst 2003.

let, ble spørsmålet ubesvarlig fordi «den postmoderne tilstand» var en så flytende og udefinerbar størrelse, til dels i likhet med New Age-begrepet selv.¹¹⁷

I likhet med tidligere nevnte innlegg fra 1980- og -90-tallet var det også på 00-tallet enkelte som utfordret grensene for hva det vitenskapsteoretiske innlegget skulle være, ved å ta opp problemstillinger som ikke var åpenbart vitenskapsteoretiske. Det gjaldt enkelte av dem som allerede er diskutert i dette delkapitlet. Og kanskje særlig gjaldt det et religionsvitenskapelig innlegg som spurte om årsaken til at dåp hadde forblitt en så viktig samfunnsinstitusjon, på tross av den generelle sekulariseringen.¹¹⁸ Andre innlegg, derimot, kunne knapt ha blitt mer teoretiske, slik som et innlegg som ikke diskuterte teori som noe som skulle brukes for å forstå et empirisk materiale, men derimot argumenterte for at teori var en form for praksis.¹¹⁹

Grunnlagsproblemer, vitenskap og samfunn

Undervisningen i vitenskapsteori synes ganske klart å ha bidratt til å skape refleksjon blant doktorgradskandidatene, både om fagenes grunnlagsproblemer og om forholdet mellom deres forskning og samfunnet for øvrig. Om dette på noen mer omfattende måte har bidratt til å motvirke eller kompensere for universitetets tilpasning til økonomiske krav, må forbli et åpent spørsmål. Etter 40 år med vitenskapsteoretisk undervisning og 35 år med Senter for vitenskapsteori ser vitenskapsteoriens stilling ved UiB likevel ikke ut til å være helt stabil. I april 2019 vedtok universitetsstyret innføring av fakultetsvise ph.d.-programmer, til erstatning for det felles programmet for UiB, som fra 2013 hadde forskriftsfestet minst 5 studiepoeng vitenskapsteori for alle PhD-kandidater. Fakultetene utarbeidet forslag til PhD-programmer, og universitetssty-

117 VIT «Debattene om det postmoderne og postmoderne religion: Hvor viktig er den for å forstå religiøs endring, er teoriene om det postmoderne et egnet redskap til å forstå nyere religionsutvikling, og kan New Age forstås som et postmoderne religionsfenomen?», religionsvitenskap, 20.7.2003.

118 VIT «Jeg døper deg til Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn. Dåp og tradisjon i Den norske kirke», religionsvitenskap, 23.11.2003.

119 VIT «Teori, praksis, praksisteori: kulturvitenskapleg praksis og kulturell mimesis», kulturvitenskap, 11.4.2003.

ret vedtok programmene. I 2019 programfestet fakultetene enten at vitenskapsteori skulle utgjøre minst 5 studiepoeng av undervisningskomponenten, alternativt skulle vitenskapsteori være inkludert i en større programfestet post.¹²⁰ Ved HF-fakultetet, der vitenskapsteori tradisjonelt kanskje har stått aller sterkest, er denne undervisningens obligatoriske omfang i løpet av noen få år redusert fra 15 til 5 studiepoeng. Reduksjonen kan ses i sammenheng med det nasjonale programmet for forskerskoler som ble innført i 2008. Innføringen av forskerskoler var i stor grad motivert av et ønske om bedre gjennomstrømning og fullføring for PhD-kandidater.¹²¹ Det at studiepoeng fra forskerskolene må få plass i PhD-gradens undervisningskomponent, betyr at forskerskolene kan komme til å utgjøre et kontinuerlig press mot innslaget av vitenskapsteori i PhD-graden. I skrivende stund har ett fakultet, SV-fakultetet, 10 obligatoriske studiepoeng i vitenskapsteori, mens de fleste andre har 5. Vitenskapsteorikurset for doktorgradskandidater ved UiB har alltid vært omstridt, og vil sannsynligvis fortsatt være det.

Litteratur og kilder

- Andresen, A., Flo, Y. & Grønlie, T. (red.) (2007). *Historie som historie: Historisk institutt, 1957–2007*. Bergen: Bodoni.
- Appiah, F. (1992). Explanation and understanding in the social sciences concepts of science and afridan usage. I: F. Appiah mfl., *Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet: Obligatoriske doktorgradsinnlegg til og med vårsemesteret 1992* (s. 5–36). Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Appiah, F. mfl. (1992). *Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet: Obligatoriske doktorgradsinnlegg til og med vårsemesteret 1992*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Bagge, S. (1996). Samfunnsvitenskapenes historie. I: Roll Hansen, N., Goksoyr, J., Irgens, L.M., Helle, K., Bertelsen, T.I., Lie, R.K., Nernas, A., Selvig, K.A., Thue, F., Bagge, S. & Teigen, K.H. (1996). *Universitetet i Bergens historie*. Bind II (s. 581–707). Universitetet i Bergen.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Brodersen, R.B. & Kinn, T. (red.) (2000). *Språkvitenskap og vitenskapsteori: Ti nye vitenskapsteoretiske innlegg*. Larvik: Ariadne.
- Braathen, E. (1992). Frå materialistisk kollektivism til institusjonalistisk individualisme? I: F. Appiah mfl., *Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet: Obligatoriske doktorgradsinnlegg til og med vårsemesteret 1992* (s. 37–65). Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Bush, V. (1945). *Science: The endless frontier*. Washington, D.C.: United States Government Printing Office.

120 Universitetsstyret, sak 34/2019 (opprettning av fakultetenes ph.d.-program).

121 Piro, Skjelbred, Aksnes, Nesje & Børing 2018.

- Dreyfus, H.L. & Dreyfus, S.E. (1986). *Mind over machine: The power of human intuition and expertise in the era of the computer*. New York: Free Press.
- Elvbakken, K.T. (1995). *Hygiene som vitenskap; fra politikk til teknikk: Obligatorisk vitenskapsteoretisk innlegg til dr.polit.-graden*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Feyerabend, P. (1975/1993). *Against method*. London: Verso.
- Fimreite, A.L. (1994). *Forskningsmelding og vitenskapssyn: Obligatorisk innlegg for dr. polit.-graden*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB.
- Fjelland, R. (1988). Kunnskap og formidling av kunnskap. I: A. Måseide (red.), *Treng vi faget pedagogikk?* (s. 131–150). Oslo: Solum.
- Fjelland, R. (1997). *Hva bør vi vite om vitenskap og teknologi?* SVT: Arbeidsnotat.
- Fjelland, R. (1999). *Vitenskap mellom sikkerhet og usikkerhet*. Oslo: Ad Notam.
- Fjelland, R. (2002). Facing the problem of uncertainty. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 15, 155–169. <https://doi.org/10.1023/A:1015001405816>
- Fjær, S. (1997). *Narkotikaforskning og nasjonale krav: Obligatorisk vitenskapsteoretisk innlegg til dr.polit.-graden*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Forland, A. (1996). Universitetet i Bergens historie 1946–1996. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie* (s. 189–546). Universitetet i Bergen.
- Fosse, E. (1995). *Forebyggende belsearbeid mellom vitenskap, profesjon og politikk*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Gibbons, M. (1999). Science's new social contract with society. *Nature*, 402(2), C81–C84. <https://doi.org/10.1038/35011576>
- Gilje, N. & Storebø, O. (red.) (1993). *Vitenskapsteori og lingvistikk: 11 vitenskapsteoretiske innlegg til dr.art.-graden*. Bergen: Ariadne.
- Grimen, H. (1992). Forord. I: F. Appiah mfl., *Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet: Obligatoriske doktorgradsinnlegg til og med vårsemesteret 1992* (s. 1–5). Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Grove, K. (2007). *Historie i randsona: Historieforskninga ved Rokkansenteret, LOS og SEFOS*. Bergen: Rokkansenteret.
- Gronlie, T. (1979). Fagdidaktikk i fagstudiene. I: S. Skotheim & E. Utne (red.), *Student i dag – lærer i morgen?* (s.50–57). Bergen: Universitetsforlaget.
- Halvorsen, K. (1995). *Språk og yrkeskunnskaper hos management konsulenter*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Halvorsen, T. (1992). «Handling, orden og det amerikanske dielemma». Talcott Parsons om profesjonar. I: F. Appiah mfl., *Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet: Obligatoriske doktorgradsinnlegg til og med vårsemesteret 1992* (s. 128–144). Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Jakupstovu, B.I. (1998). *Om kunnskapsprodusenters makt til å definere behov: Obligatorisk innlegg i vitenskapsteori til dr.polit.-graden*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Jensen, T.Ø. (1992). Naturvitenskap og samfunnsvitenskap mellom determinisme og kaos. I: F. Appiah mfl., *Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet: Obligatoriske doktorgradsinnlegg til og med vårsemesteret 1992* (s. 218–275). Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Kuhn, T. (2012). *The structure of scientific revolutions* (4. utg.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lipton, P. (2007). The world of science (anmeldelse av R.N. Gieres *Scientific Perspectivism*). *Science*, 316(5826), 834.
- Ludvigsen, K. (1993). *Definisjonsproblemet i profesjonsforskningen: Obligatorisk vitenskapsteoretisk innlegg for dr.polit.-graden*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Michelsen, S. (1996). *Vitenskapelige kontroverser – et analyseforsøk: Obligatorisk innlegg til dr.polit.-graden*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Moland, K.M. (2000). *The idea of community and the ideology of community participation: A discussion of community, solidarity and self*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Mumford, L. (2010/1934). *Technics and civilization*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

- Olsen, O.J. (1984).** *Makt og motstand: En studie av bedriftsorganisasjon og fagorganisasjon ved Eidanger Salt peter-fabrikker 1945–1970*. Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Olsen, O.J. (1993).** *Teoretisk forklaring og narrativ forståelse*. Bergen: AHS.
- Piro, F.N., Skjelbred, S.-E., Aksnes, D.W., Nesje, K. & Børing, P. (2018).** *Evaluation of the national research school scheme*. Oslo: NIFU.
- Popper, K. (2002).** *The logic of scientific discovery*. London: Routledge.
- Ravneberg, B. (1997).** *Sosial konstruktivisme og definisjoner av handicap*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Riiser Gundersen, B. (2016).** *Da postmodernismen kom til Norge: En beretning om den store intellektuelle vekkelsen som har hjemsøkt vårt land*. Oslo: Flamme.
- Skirbekk, G. (1998).** *Vit og vitenskap: Postmodernistisk ordbok om modernitetens babelske forvirring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Skjervheim, H. (1965/1996).** Eit grunnproblem i pedagogisk filosofi. I: H. Skjervheim (red.), *Delta-kar og tilskodar og andre essays* (s. 214–229). Oslo: Aschehoug.
- Skoie, H. (1994).** Studier av forskning i Norge. I: S. Björklund (red.), *Forskning om forskning i Norden* (s. 45–59). København: Nordisk ministerråd.
- Snow, C.P. (1998).** *The two cultures*. Cambridge University Press.
- Sørbo, J.I. (2002).** *Hans Skjervheim: Ein intellektuell biografi*. Oslo: Samlaget.
- Thue, F.W. (1996).** Det humanistiske fagfeltets historie. I: Roll Hansen, N., Goksoyr, J., Irgens, L.M., Helle, K., Bertelsen, T.I., Lie, R.K., Nernas, A., Selvig, K.A., Thue, F., Bagge, S. & Teigen, K.H. (1996). *Universitetet i Bergens historie. Bind II* (s. 434–579). Universitetet i Bergen.
- Ågotnes, K. (1989).** *Komparasjon – metode eller oppdagelsesreise?* Bergen: AHS.